

Akademický senát Filozofickej fakulty UMB v Banskej Bystrici

**Impulzy k aktualizácii dlhodobého zámeru
FF UMB v Banskej Bystrici**

Vypracovala komisia pre vedu AS FF UMB v Banskej Bystrici

Február 2017

Úvod

Aktuálne polozenie našej fakulty je celej akademickej obci známe: sme súčasťou prehustenej slovenskej sústavy vysokoškolských inštitúcií, jadro našich výskumných a vzdelávacích aktivít je viazané na vedy, ktoré sa netešia priveľkej priazni predstaviteľov štátnej vzdelávacej politiky ani širšej verejnosti, len sporadicky sa nám darí vstupovať do významnejšej medzinárodnej spolupráce. Súťažime o prostriedky prežitia, ktoré sú stále nedostatkovejšie; počty uchádzačov z viacerých dôvodov dlhodobo klesajú, formy externého štúdia už nasýtli spoločenský dopyt, pričom značne ovplyvnili kvalitu a hodnotu vysokoškolského vzdelania, vo vedeckých grantových agentúrach sa v čoraz náročnejšej konkurencii rozdeľujú financie, neposkytujúce riešiteľom podporených projektov, resp. ich pracoviskám, obvykle ani prechodnú ekonomickú zábezpeku.

Našou doterajšou cestou bolo zvyšovanie publikačného tempa, v ostatných rokoch orientované na vybrané (tzv. bonitné) kategórie publikačnej činnosti, a nárast počtu riešených grantových úloh s ambíciou preniknúť do medzinárodných grantových schém. Proti tomuto postupu ťažko niečo namietat' – v rámci súčasných pravidiel financovania prináša relatívne presne merateľné finančné prostriedky. Zároveň je však zrejmé, že rovnako uvažujú a konajú všetci „hráči“ okolo nás. A tak čoraz hektickejším tempom, čoraz vyššími výkonmi a s narastajúcou frustráciou zápasíme o rovnaký, ba vlastne zmenšujúci sa podiel na čiastke vydelenej zo štátneho rozpočtu. Je to tvrdá daň za prežitie v podmienkach, do ktorých sa slovenské vysoké školstvo v ostatných desaťročiach dostalo.

Potrebujeme alternatívu. Horizont dodávajúci našej práci a našej inštitúcii zmysel. Horizont inšpirujúci k ceste, ktorá nás azda raz dovedie do pozície rešpektovaného či dokonca vyhľadávaného partnera na domácu aj zahraničnú spoluprácu. Triviálne uzemnené: dôvod, prečo má práve táto filozofická fakulta pretrvať a presadiť sa medzi množstvom podobne orientovaných súčastí slovenských univerzít. Nemá význam zastierať, že súčasný počet humanitne zameraných a na špičkový vedecký výskum ašpirujúcich vysokoškolských inštitúcií je neudržateľný a pre samotné vedy málo prínosný. Sme pri kardinálnom probléme. Domnievame sa, že možnosti ďalšieho kvantitatívneho rastu výkonov sú viacerými faktormi značne obmedzené. Silnému tlaku na publikačnú a grantovú aktivitu ani v budúcnosti zrejme neunikneme, no zdá sa, že k početnosti výstupov je potrebné hľadať a pridávať nový, **kvalitatívny** parameter. Namiesto viac-menej individuálne riešeného nárastu výstupov, ktoré

sa na fakultnej úrovni aditívne sumarizujú a následne vykazujú len v rovine čísel, navrhujeme otvoriť diskusiu o obsahovej rovine vedeckého výskumu a pokúsiť sa sformulovať **niekoľko rámcových výskumných ideí, umožňujúcich odborovo diferencovanú konkretizáciu, no zároveň reprezentujúcich fakultu ako vnútorne komunikujúci celok, schopný artikulovať svoje pôsobenie s ohľadom na najaktuálnejšie medzinárodné impulzy v humanitných a sociálnych vedách.** Naznačený zámer nemožno zhrnúť do konkrétnych úloh, ktoré sa zapisujú ako uznesenia. Nemôžeme čakať rýchly a exaktne evidovaný finančný efekt. Výsledok spočíva viac v procese hľadania ako v nájdení definitívneho riešenia, je neistý a v optimálnom prípade sa prejaví v dlhodobom horizonte. Napriek tomu premýšľanie o alternatíve nášho doterajšieho odborovo rozbiehavého a k možnostiam finančného prežitia nadbiehavého pôsobenia pokladáme za uholný kameň skutočnej filozofickej fakulty a za podmienku jej dlhodobejšej perspektívy.

Vypracovaním interného materiálu o perspektivizácii vedy a výskumu na FF UMB v Banskej Bystrici sme boli AS FF UMB poverení ešte pred zverejnením dokumentu *UČIACE SA SLOVENSKO. Národný program rozvoja výchovy a vzdelávania. Návrh cieľov v oblasti vysokého školstva (Materiál na konzultácie s odbornou verejnosťou)* (<https://www.minedu.sk/data/att/10640.pdf>). Dokument načrtáva obrysy v mnohom dosť radikálnych vládnych reforiem, plánovaných na najbližšie roky. Vzhľadom na novú situáciu sa javí užitočné koncipovať fakultný materiál tak, aby na predstavený návrh zmien vo vysokoškolskom prostredí reagoval. Účelom nasledujúceho textu je predovšetkým podnietiť vnútri fakulty diskusie, ktoré by mali vyústiť do **aktualizácie dlhodobého zámeru FF UMB.**

Deklarované ciele reformy nás stavajú v oblasti vedy a výskumu do novej situácie, načrtávajú v mnohých veciach nový vzťahový rámec nášho budúceho fungovania. Slovenská akademická verejnosť je pri oznámení akýchkoľvek reforiem úplne oprávnené ostražité a skeptická, má sklony k osvedčenej vyčkávacej taktike. Ani my nechceme byť nekritickí „predskokani“ reforiem, ku ktorým možno v avizovanom rozsahu či formáte ani nedôjde, nebolo by však rozumné uspať sa nádejami, že status quo nášho fungovania sa v najbližších rokoch až tak zásadne nezmení, že veci sa „utrasú“ a treba počkať.

Program *Učiaci sa Slovensko* je síce predložený MŠVVaŠ SR na „konzultácie so slovenskou odbornou verejnosťou“, nie je však zaštitený len národným ministerstvom (tu bol skôr adaptovaný na slovenské pomery). Jeho základné východiská boli formulované v rámci nadnárodných európskych integračných procesov (porov. EHEA – <http://www.ehea.info/>).

Jednotlivé impulzy predloženého materiálu sú preto v dotyku nielen s ohlásenými domácimi reformnými cieľmi, ale aj s európskym vysokoškolským prostredím.

Nasledujúce okruhy problémov sú konceptualizované prostredníctvom metafory rázcestia – miesta, umožňujúceho vydať sa minimálne dvoma trasami rôznymi smermi. Jednotlivé zastavenia sa snažíme vždy najprv „priestorovo“ situovať – kontextovať v domácich a zahraničných spoločenských diskurzoch –, aby boli zrejmé možnosti výberu, ich riziká, nároky, ale aj pole otváraných príležitostí a ich relevantnosť. Tieto miesta rozhodovania poslúžia ako uzlové body našich následných diskusií, ktoré budú nevyhnutné, aby sme sa kvalifikovane, uvážene, na základe trpezlivo posúdenia svojich dispozícií konsenzuálne dohodli, ako a kade ďalej. Pochopiteľne, jednotlivé trasy vedúce z rázcestí nie sú vzájomne nepriedušne izolované, občas sa dostávajú do tesnej blízkosti a miestami môžu napredovať paralelne. Ako orientačné body na mape nášho uvažovania vytyčujú *modelové* možnosti, pričom ich binárna štruktúra (buď jedna cesta, alebo druhá) nie je pre životnú prax záväzná, naopak, tá si môže nájsť cestu kdesi uprostred hlavných koridorov či rozdeliť naše sily viacerými smermi. Takisto poradie modelových rázcestí nevyjadruje lineárny rad rozhodnutí ani ich jednoznačnú hierarchiu, je len nevyhnutnou jazykovou perspektivizáciou vzájomne prepojených, simultánne zvažovaných problémov.

Filozofická fakulta na rázcestiach

1. Výskumná alebo odbornovo-vzdelávacia inštitúcia

Súčasnú aktivitu MŠVVaŠ SR naznačujú, že sa pred nami otvára príležitosť rozhodnúť sa, ktorý spôsob nastavenia akademickej inštitúcie a s akým obsahovým zameraním budeme v najbližších rokoch rozvíjať:

Cieľ VŠ-1-11: Doterajšia kategorizácia vysokých škôl je nahradená ich profiláciou na základe rozhodnutia vysokej školy o svojom poslaní, čo sa zohľadňuje pri hodnotení jej systému kvality. ... Profilácia a na nej založená diverzifikácia vysokých škôl sa bude uskutočňovať prostredníctvom dlhodobých zámerov vysokých škôl a aktualizácie ich poslania, pričom ich profil môže byť vnútorne diferencovaný. Vysoké školy si sami volia svoje poslanie, z ktorého bude vychádzať Akreditačná komisia pri hodnotení ich systémov zabezpečovania kvality“ (Učiace sa Slovensko, s. 8).

Reforma signalizuje obmedzenie priamych legislatívnych nastavení fungovania vysokých škôl, štát si však ponecháva finančné nástroje.¹ Je zrejmé, že sa pozmenia vzťahné systémy,

¹ Aj pre vysokoškolskú sféru sa stáva citeľným posun k pomerne „mäkkému“ variantu moci zdôrazňujúcemu autonómiu. Všeobecný posun od normatívnej regulácie ku zvädzaniu, od dohľadania k vyvolávaniu túžob a tiež

od ktorých sme doteraz odvodzovali svoje podstatné ciele (napr. kategorizácia vysokých škôl legitimovala náš strategický cieľ stať sa výskumnou univerzitou, teda inštitúciou so sľubovaným najštedrejším finančným dotovaním). Možno trochu nečakane sa zdôrazňuje predtým polozabudnutá autonómia.² Cez apel byť autonómny zaznieva konštruktivistický postulát, že žiadna znalosť nemôže byť pasívne absorbovaná z okolia, ale aktívne ju vytvára systém samotný. Inými slovami povedané, ide o našu schopnosť vytvoriť fakultnú sebaprofiláciu.

Prvé rázcestie zastupuje kľúčovú dilemu pravdepodobne väčšiny nám príbuzných inštitúcií: naďalej hľadať svoje miesto v priestore špičkovej vedy alebo uprednostniť orientáciu na kvalitné odborné sprostredkovanie vybraných oblastí poznania v bakalárskych a magisterských programoch. Akokoľvek je naznačená potreba voľby nepríjemná a obťažná, ponúka príležitosť vyslobodiť sa z terajšieho, stále ťažšie udržateľného predstierania, že všetky humanitne zamerané fakulty majú potenciál rozvíjať hodnotný vedecký výskum uznaný v domácom či dokonca nadnárodnom kontexte. Metodika financovania vysokých škôl však dnes neumožňuje vystúpiť zo súťaže o vedeckú úspešnosť bez rizika sebalikvidácie. Naša fakulta má v niektorých vedeckých disciplínach dobré výsledky aj neoficiálne renomé. Navrhujeme, aby sa vo vlastnej fakultnej profilácii dominantne vytýčila ambícia **pokračovať v kvalitnom základnom výskume v rámci vybraných vedeckých oblastí a prinášať do národnej aj medzinárodnej vedeckej komunity rezonujúce impulzy**. V tejto súvislosti pokladáme za dôležité v internej fakultnej diskusii otvoriť niekoľko tém, ktoré môžu vyvolať odozvu najmä v humanitných vedách a vedách o spoločnosti – sú u nás najpočetnejšie zastúpené – , no akiste sa v základných obrysoch dotýkajú aj vied o športe:

- pravdepodobne by nám postačilo vedecky rozvíjať **menší počet odborov**; nie každý študijný program (zabezpečujúce pracovisko) „musí“ ašpirovať na doktorandský stupeň štúdia a vstupovať do unifikovaných modelov hodnotenia vedeckého výkonu;
- vedeckým aktivitám na fakulte by prospelo, ak by sme dokázali sformulovať niekoľko spoločných atribútov nášho výskumu v kontexte aktuálneho stavu

od donucovania k PR v súčasných spoločnostiach zaznamenal a podnetne vyložil P. Bourdieu; o postupnom presúvaní dôrazu z právnych regulácií na peniaze ako zdroj typický predtým skôr pre podnikové riadenie a nie pre riadenie vysokých škôl podrobne píše B. Pupala – O. Kaščák (*Škola zlatých golierov. Vzdelávanie v ére neoliberalizmu*. Praha, 2012, s. 146).

² Popri sympatie vzbudzujúcom rozšírení budúcej autonómie je potrebné sledovať aj to, či a ako sa tento konkrétny model autonómie spája s nárokom (či popretím nároku) na financovanie VŠ z verejných peňazí (v rámci konzultácií s odbornou verejnosťou je to kľúčová téma).

príslušných medzinárodných vedeckých komunit a v zreteľnom dotyku s problémami (slovenskej) spoločnosti, tvoriacej referenčné pole humanitných a sociálnych vied; fakulta by mohla disponovať jasne formulovanou víziou svojho vedeckého snaženia, t. j. akousi **originálnou vedeckou poznávacou „značkou“**, ktorou sa odlíši od okolia (to by umožnilo ľahšie koncipovať interdisciplinárne výskumné zámery a spôsoby ich realizácie – grantové projekty, vyhľadávanie strategických partnerstiev a pod.);

- prospel by nám pokus založiť dlhodobú líniu vzájomne prepojených projektov orientovaných na aktuálne spoločenské problémy a ašpirovať na pozíciu celoslovenského lídra v ich vedeckej reflexii;
- deficitom súčasných (aj humanitných a sociálnych) vied je ich nadmerná špecializácia a prevládajúci izolovaný, analytický spôsob uvažovania; v našom dlhodobom zámere by sme mohli uplatniť víziu vedy, ktorá sa snaží tento stav prelomiť „špecializáciou na súvislosti“ (U. Beck), čo znamená dialóg ponad existujúce systémové rozhrania (súčasná prax obvykle funguje v uzavretých katedrových komunitách).

Nasledujúce rázcestia budú rozmiestnené na tejto dominantnej vedeckovýskumnej trase – tematizujú niektoré dôležité okolnosti, ktoré nám môžu poslúžiť pri jej zdolávaní. Netreba však zabudnúť ani na druhú – odbornovo-vzdelávaciu – alternatívu. V súčasnosti je rovnomerne zastúpená v realizácii študijných programov na všetkých katedrách a tento stav bude prirodzenou súčasťou fakultného fungovania aj naďalej. Namiesto je zväžiť, či niektoré pracoviská (resp. ich časti), „oslobodené“ od tlaku na vedecký výkon, nesústreďia svoju pozornosť na **prípravu prít'azlivých, najmä bakalárskych programov**. Rozšírenie takejto ponuky, napr. aj s ohľadom na geopolitické súvislosti (príchod mladých ľudí z iných krajín, najmä z východnej Európy na Slovensko), môže byť cennou a zmysluplnou súčasťou fakultnej profilácie.

2. Funkcia humanitných a spoločenských vied – ekonomická „užitočnosť“ alebo niečo iné

Akýkoľvek seriózný pokus o hľadanie vedecky relevantných a zmysluplných zámerov sa musí vyrovnávať s možnými funkciami príslušných vied v spoločnosti. Funkcia, ale aj zmysel

a hodnota vedy sa u nás i vo svete posudzuje prevažne v **jednostrannom ekonomickom vzťaznom rámci**. Rovnaké kritériá platia aj pri posudzovaní vzdelania. V posledných rokoch však dokonca v rámci elitnej ekonómie počuť hlasy, ktoré považujú za potrebné dominantný ekonomický rámec rozšíriť. Napríklad H. Chang (*23 vecí, ktoré vám neřeknou o kapitalismu*, Praha, 2013) problematizuje príúzke a obmedzené spájanie vzdelania a ekonomiky, problematizuje už samotnú myšlienku znalostnej ekonomiky, pretože znalosti boli hlavným zdrojom bohatstva spoločností vždy. Podľa Changa je čas uvedomiť si, že väčšina poznatkov získavaných vzdelávaním v skutočnosti relevantne k zvýšeniu ekonomickej produktivity neprispieva, aj keď umožňuje viesť plnší a nezávislejší život. Uvedený názor je zvlášť dôležitý v súvislosti s humanitnými odbormi, o. i. problematizuje hru s preukazovaním merateľných a auditovateľných ekonomických impaktov, v ktorej nemôžeme zvíťaziť. Naše odbory nemusia mať vplyv na neskoršiu výkonnosť zamestnancov; napr. vyučovanie literatúry, histórie, filozofie je zo striktno ekonomického hľadiska stratou času. Našich študentov však tieto predmety vyučujeme, pretože veríme, že obohatia ich život a urobia z nich dobrých občanov. Vzdelanie je cenné, ale jeho hlavná hodnota nespočíva vo zvyšovaní ekonomickej produktivity. Spočíva v schopnosti pomôcť nám rozvíjať náš potenciál a žiť plnší a nezávislejší život. Ak to tvrdí známy cambridgeský ekonóm, tvrdíme to aj my.³ Pre mnohých členov humanitnovedných akademických komunit nebude znieť príkro ani diagnostická veta vplyvného českého intelektuála Václava Bělohradského (*Společnost nevolnosti*, Praha, 2009, s. 106): „Po roce 1989 jsme my, evropští intelektuálové, svěřili lehkomyšlně úkol položit na náš stůl předměty k popisu nejnebezpečnějším idiotům minulého století – ekonomům; zahaleni v umělé mlze matematických formulí nepopisují svět, ale arogantně přikazují, co pro nás má světem být.“

V ostatnom čase sa ekonomizujúce ponímanie vedy znovu otvára (politizuje), čo môžeme zohľadniť pri voľbe našej výskumnej agendy. Aj zdrojom viacerých vnútorne prepojených cieľov ohlásenej slovenskej reformy je myslenie, ktoré si zachovalo či cielene vypestovalo kritický odstup od dominujúceho politického rámcovania vedy. Zdanlivo jasne

³ Pri formulácii aktualizovaného dlhodobého zámeru odporúčame dávať pozor na nerefektované prevzatia konceptuálnych metafor, ktoré sa dlhodobo tlačili do nášho vnútrouniverzitného diskurzu zo sféry neoliberalných vedných politík. Ide o nasledovné metafory: univerzita je firma, študent je klient/zákazník, študent je ľudský zdroj, vzdelanie je tovar. Tieto metafory tvoria sklbený systém, so železnou logikou z neho plynú ekonomizácia riadenia univerzít či sebavnímanie typu: univerzity sú poskytovatelia služieb podporujúcich národný a globálny konkurenčný boj (Mertl, J.: „Kvalifikační standardy lidských zdrojů“ aneb metafory v reformách českého vysokého školství. In *Acta Politologica*, roč. 6, č. 1, s. 71 -98. [online]. [citované 2015- 05- 01]. Dostupné na internete: < <http://acpo.vedeckecasopisy.cz/publicFiles/00600.pdf>>).

a autoritatívne zodpovedané otázky sa opäť vynárajú ako otvorené. Napríklad: Je (môže zostať) veda vedou v staršom „osvietenskom“ zmysle alebo si vystačíme už len s triádou výskum, vývoj, inovácie? Je veda iba a hlavne motor ekonomiky? Podporuje spoločnosť vedu aj pre nárast poznania alebo investuje do vedy len ako do ekonomicky výhodného projektu? Platí univerzálne, že veda robí z peňazí znalosti, inovácie robia zo znalostí peniaze?⁴

Viacere ciele reformy indikujú práve takýto obrat v myslení. Bezbrehá ekonomizácia evidentne „stráca dych“, do hry sa vracajú (aspoň deklaratívne) predtým odsúvané priority a cieľové hodnoty, čím sa nám opäť otvára priestor (vedeckého i vzdelávacieho) pôsobenia, ktorý sme už možno považovali za definitívne stratený a neobhájiteľný :

⁴ Široké súvislosti, v ktorých sa ukáže závažnosť, ale aj prípadná „protiprúdovosť“ nášho rozhodovania o ponímaní humanitných a sociálnych vied, približuje rozsiahlejšia sonda do systémových rozdielov medzi dvomi konceptmi univerzitných inštitúcií: „reformní snažení boloňského procesu je **nahrazování německého modelu anglosaským**. Je ovšem otázkou, zda je tento proces žádoucí... Oba systémy samozřejmě mají své pro a proti a historicky se vyvíjely, aby svým specifickým způsobem sloužily daným společnostem. **Anglosaský systém** je založen na principu finanční nezávislosti univerzit na státu, který však uplatňuje svůj vliv například pomocí nástrojů měření kvality, a na velké tržní závislosti, které se musí univerzity přizpůsobit, aby vydělaly peníze na svůj chod, výzkum atd. Od univerzit se v tomto systému očekává, že budou „produkovat“ společenské elity, které budou zastávat důležité společenské posty a udržovat celý společenský systém v chodu, a výzkum, jenž bude v souladu s potřebami trhu, aby byl financovatelný a tržně užitečný. Jelikož univerzity fungují na principu trhu a jsou v podstatě firmami, na něž se uplatňují ze strany státu určitá pravidla, která musí dodržet a garantovat, existují různé mechanismy, které kontrolují kvalitu univerzit. Mezi takové mechanismy patří různé žebříčky poukazující na kvalitu jednotlivých univerzit, které vznikly v USA na začátku 20. století, aby poskytovaly „konzumentům“ (tedy potenciálním studentům a jejich rodičům) vodítko při výběru „správné“ univerzity... Na druhou stranu **německý model** funguje na principu nezávislosti na státu i na trhu, což je zajištěno vytvořením tzv. akademické sféry, která je garantována státem poskytujícím finance univerzitám z veřejných peněz. Výuka a výzkum následně probíhají a jsou regulovány v rámci akademické sféry a nejsou ovlivňovány zvenčí, což má zajistit svobodnou a kritickou akademickou činnost a originální výzkum... Stát i v tomto systému uplatňuje svůj vliv, jelikož určuje, kolik peněz univerzitám půjde a jaké podmínky musí splnit, aby mohly být financovatelné skrze veřejné finance (nejčastěji prostřednictvím příslušné legislativy). Stát má v tomto systému tedy určitou benevolentní paternalistickou úlohu (kterou však má i v anglosaském systému)...

Oba systémy jsou tedy pouze stěží komparovatelné ve smyslu, na němž vznikl boloňský proces, tedy na základě výkonnosti a kvality odvislé od fungování na trhu, neboť činnost univerzit v rámci obou systémů je postavena na **zcela jiných principech**. Logicky poté mají evropské univerzity horší postavení na žebříčcích kvality, kde jsou kritéria pro určení kvalitních univerzit sestavena na základě anglosaského prostředí a s ohledem na činnost anglosaských univerzit. Dochází tak k porovnávání univerzit, v němž mají kontinentálně evropské univerzity automaticky horší postavení kvůli nastaveným kritériím... Řešením může být sjednotit oba systémy (v tomto případě do anglosaského systému), nicméně otázkou zůstává, zda se jedná o žádoucí činnost, neboť oba systémy jsou v podstatě svébytné a jsou příznivé (ale nikoli vylučující) pro rozdílné typy výuky a výzkumu – anglosaský pro ekonomicko-manažerskou výuku a výzkum (technologické inovace) a německý pro sociální vědy. Reformy vysokých škol v rámci boloňského procesu zároveň znamenají mnohem hlubší změnu než pouhou rekonfigurací určitých atributů v rámci německého systému. Univerzity se postupně transformují na firmy, které spolu soutěží na různých úrovních trhu, čímž je odbourávána akademická sféra, která je nahrazována tržní sférou, protože akademická sféra není slučitelná s tržně konkurenčním prostředím... Tomu odpovídá i přístup ke studentům, kdy metaforu studenta jako dobře informovaného a racionálního konzumenta, který je schopen se podílet na kurikulu a chodu univerzity, nelze aplikovat na německý model, v němž se předpokládá, že člověk jde studovat právě proto, že se chce zdokonalit a kultivovat sám sebe. ... Je tedy otázka, zda můžeme nastolovanou změnu akademického prostředí v podobě ekonomizace a neoliberalizace považovat za reformu, tedy změnu k lepšímu.“ Mertl, J.: „Kvalifikační standardy lidských zdrojů“ aneb metafory v reformách českého vysokého školství. In *Acta Politologica*, roč. 6, č. 1, s. 71 -98. [online]. [citované 2015- 05-01]. Dostupné na internete: < <http://acpo.vedeckecasopisy.cz/publicFiles/00600.pdf>>).

„Rozvoj vysokého školstva je kľúčovou oblasťou, ktorá determinuje perspektívy rozvoja celej spoločnosti, preto všetky investície do tejto oblasti sú strategické **nielen z hľadiska ekonomickej prosperity, technologických inovácií, ekologickej udržateľnosti a kultúrnej identity, ale celkovej perspektívy Slovenska ako krajiny, ktorá chce byť dobrým miestom pre život v 21. storočí.**“ (Učiace sa Slovensko, s. 3).

„Cieľ VŠ-2-4: Sú podporované výskumné projekty vysokých škôl predstavujúce špecifickú oblasť zameranú na výskum slovenskej histórie, spoločnosti, prírody a kultúry, ktorých výsledky sú dôležité z hľadiska rozvoja Slovenska a jeho regiónov, a ktoré nie je možné získať iným spôsobom.

Existujú problémy, ktoré sú pre slovenskú spoločnosť dôležité a nemožno očakávať, že sa bude získavaniu poznatkov potrebných na ich riešenie systematicky venovať niekto iný vo svete. Takéto poznatky sú nevyhnutné napríklad na udržanie hospodárskeho rastu, makroekonomickej stability či **sociálnej súdržnosti (kohézie)** ako nevyhnutného predpokladu rozvoja spoločnosti. **Väčšina z nich patrí predovšetkým do oblasti spoločenských vied, humanitných vied a umenia, ale ide aj o oblasť prírodných vied, environmentalistiku a ekológiu, t. j. využívanie, ochranu a reprodukciu prírodných zdrojov – pôdy, vody, lesov, genetických zdrojov a pod. Ich podpora je v štátnom záujme Slovenskej republiky a preto budú pre ňu vytvorené samostatné pravidlá, zohľadňujúce špecificky kvalitu výsledkov a prínos v rámci tejto skupiny výskumu a vývoja.**“ (Učiace sa Slovensko, s. 5)

Humanitné a sociálne vedy môžu namiesto toho, aby produkovali zisky a urýchlňovali hospodársky rast inováciami, na čo väčšinou vôbec nie sú uspôsobené, skôr pomáhať znášať sociálne turbulencie, ktoré doba so sebou prináša (*Učiace sa Slovensko* zdôrazňuje v podobnej súvislosti „sociálnu kohéziu“, ktorá sa najmä po posledných voľbách javí ako značný problém). Namiesto dôrazu na súťaž, expanziu a dominanciu môžu tieto vedy poskytovať explozívny ekonomickým procesom „spomaľujúce“, teda skôr „ekologické“ spätné väzby, zdôrazňujúce kooperáciu, uchovanie a partnerstvo.⁵

M. Vargas Llosa práve s „duchovednými fakultami“ a, paradoxne, s ich „kláštornou odlúčenosťou“ (autonómiou) spája aktívne intervenovanie do mimoakademického sveta: „Proto musejí být součástí veřejného života intelektuálové, kteří společenské proudy zařadí do kontextu, nejsou ve vleku dneška, dokážou jej propojit se věřejškem a navrhnout, kam by měla společnost směřovat. Jejich úkolem je zbavit člověka zvířecího potácení se v bezprostředním okamžiku a otevřít mu pohled na jiné než tržní hodnoty.“ (Vargas Llosa, M., http://ceskapozice.lidovky.cz/razantni-kritika-soucasneho-zapadu-i-ve-stari-v-dusevni-puberte-p8e-/recenze.aspx?c=A130612_083858_pozice_133479). Citovaný autor zdôrazňuje

⁵ V britskej diskusii o impakte humanitných a sociálnych vied (na viacerých jej výsledkoch stavia materiál *Učiace sa Slovensko*) sa veľa diskutovalo o tom, či „relevantným spoločenským impaktom výskumu musí byť zmena stávajúceho stavu. Co když se ale s přispěním sociálněvědní expertizy podaří odvrátit potenciálně škodlivé „reformy“...? Jak píše Crossick, očekávání ze strany státní správy a veřejnosti ve směru manifestace impaktu v kauzálně dokumentovatelné změně chování sociálních aktérů pomohli přitom vytvořit sami vědci, když v úsilí o vlastní legitimaci naslibovali jednoduchý a jednoznačný impakt vlastního výskumu. V případě uměleckých a humanitních odborů se to týkalo důležitosti něčeho, co bylo nazváno „tvořivostí“, a ta nás teď vytrvale pronásleduje. Je naší vlastní chybou, že se na ni vláda tak upnula a viděla ji jako prekurzor inovace, protože jsme to byli my, kdo si na ní tak zakládali. Přírodní vědci mají paralelní problém. Tolik trvali na ekonomické důležitosti svého výskumu, používající ji jako nástroj na získání značného dodatečného financování, že jsou nyní (vládou) žádáni, aby vykážali ekonomický impakt, jako kdyby to byl hlavní cíl výskumu...Je třeba dávat si pozor na to, jak přesvědčujete vládu o své potřebnosti, protože ona vám nakonec může uvěřit.“ (Stöckelová, T.: *Nebezpečné známosti: O vztahu sociálních věd a společnosti*. Praha, 2012, s. 31).

ako dôležitú zložku osobnostnej výbavy vedca schopnosť „nenechať sa strhnúť hlavným prúdom myslenia“.

Základom humanitných a sociálnych vied je teda kritické myslenie, schopnosť analyzovať a pomenúvať najrozličnejšie stránky (ne)fungovania ľudských spoločností, diagnostikovať v nich prebiehajúce mentálne, kultúrne procesy, procesy utvárania identít, kolektívnej pamäti, dynamiku noriem, stereotypov a ich narúšania, odkrývať pod povrchom samozrejmosti nezbadané mechanizmy zabezpečujúce funkčnosť spoločností, ale aj ambivalentnosť subverzívnych síl, ktoré v nich pôsobia. Kritický duch je spoločným emblémom vied, ku ktorým sa hlásime. Ak to s ich kritickým, nedôverčivým duchom zoberieme vážne, ukáže sa, že vôbec nie sú takou zbytočnou, blahosklonne trpenou zložkou dnešnej spoločnosti. Nemôžu konkurovať utilitárnemu zhodnocovaniu výsledkov prírodných a technických vied, ktoré odôvodňujú svoju dôležitosť rozvíjaním prakticky uplatniteľných – eo ipso finančne zhodnotiteľných – technológií či produktov. Humanitné vedy však môžu dovidieť tam, kam sa ich „osožnejší“ príbuzní dostávajú ťažšie: až v ich interpretačnom uchopení sa stávajú zrozumiteľnými popri inom aj dosahy „vedy a techniky“, pravda, nielen tie pozitívne. Navrhujeme **integrovat' reflexiu významu humanitných a sociálnych vied do našich výskumných aktivít, a to predovšetkým implicitne, výberom tém, formuláciou zámerov a cieľov výskumu.** Pri koncipovaní nadodborovej fakultnej „vedeckej značky“ navrhujeme **explicitne vyznačiť vzťahový rámec odvodený z autonómne vybraných vedeckých diskurzov, nie z ideí oficiálnych vedných politik** na národnej či nadnárodnej úrovni (pravda, môžu sa nájsť miesta prekrytia).

3. Vzťah fakulty k spoločenskému okoliu – „výroba súhlasu“ či (seba)kritická reflexia?

Z predchádzajúceho rázcestia dovidieť na spoločný leitmotív humanitne orientovaných vied – kritickú reflexiu, ktorej predpokladom je schopnosť nedať sa strhnúť hlavným prúdom myslenia. Prínos týchto vied nespočíva a nemôže spočívať – hoci sa nevyklučuje – v plnení „spoločenskej objednávky“, v ich bezprostrednej „užitočnosti“, praktickej uplatniteľnosti. Sformulovať sa to dá aj v podobe vyostrenej dilemy: zo sociálnych a humanitných vied môžeme svojím autonómnym rozhodnutím urobiť buď „komplica“ ponúkajúceho momentálne mocným elitám „výrobu súhlasu“ (N. Chomsky), alebo „účinnou protiváhu symbolické moci a prostredníka sociálnych síl oddaného sociálnej spravodlivosti a

občanské morálce“ tak, aby sme mohli „prispívať k vypracovaniu ‚realistických utopíí‘, jež by byly vhodným vodítkem kolektivního jednání a propagace institucionalizace spravedlnosti a svobody“ (Wacquant, L.: Pierre Bourdieu, <http://www.biograf.org/clanek.php?clanek=v2707>). Podľa P. Bourdieua konečným a dôstojným cieľom takto orientovaných vied je posilňovať rozvoj nového, sebakritického „Aufklärung“ (osvietenstva). Povšimnutiahodné je, že nie fakulta sa má „nastavovať“ podľa noriem spoločenského okolia (napr. sveta firiem, biznisu), ale práve naopak, univerzitné/fakultné prostredie má ambíciu vyžarovať svoje normy a modely myslenia do vybraných častí mimoakademického priestoru. Je to sympaticky sebavedomé, no najmä zaväzujúce uvažovanie, ktoré by sme mali pevnejšie etablovať tak v našom aktualizovanom dlhodobom zámere, ako aj v každodennom fakultnom/univerzitnom živote.⁶

Pre nás je potešujúce zistenie, že v Európskej únii, do ktorej štruktúr sa dajú jednotlivé komponenty plánovanej slovenskej reformy situovať, sa živo diskutuje o „nutnosti nových, postneoliberálnych konceptů“ (Ther, P.: Nový porádek na starém kontinente. Příběh neoliberální Evropy. Praha, 2016, s. 320). I v akademických debatách sa vzdáľujeme od čias, keď „neoliberalismus byl nablýskaný rychlík, který sliboval růst a blahobyť“ (Tamtiež, s. 322); objavujú sa predtým nemysliteľné požiadavky, napr. že neoliberálny „turbokapitalizmus musí skončiť“ (výrok guvernéra poľskej Národnej banky, cit. podľa: Ther, P.: Nový porádek

⁶ Podľa R. Matloviča: „Neprimerané **podriadenie univerzít záujmom politickej moci alebo ekonomickým záujmom komerčnej sféry výrazne limituje možnosti nezávislého angažovania sa univerzít pri riešení spoločenských problémov**. Súčasné globálne spoločenstvo nutne potrebuje takýto typ inštitúcie, ktorá s určitým kritickým odstupom a nadhľadom môže ponúkať riešenia, ktoré nebudú poplatné niektorej zo záujmových skupín a budú prierezovým spôsobom sledovať dlhodobejšie ciele. Ochrana akademických slobôd a autonómie je teda prioritnou úlohou univerzít. Na druhej strane si to však vyžaduje maximálnu zodpovednosť univerzít pri nakladaní s autonómiou. Univerzitné komunity musia mať vytvorené účinné mechanizmy na riešenie prípadných singulárnych zlyhaní, najmä v oblasti odbornej náročnosti, vedeckej etiky a pri uskutočňovaní vzdelávacích aktivít. (...)

Na univerzitách by mala byť pestovaná vysoká kultúra interpersonálnych vzťahov, transparentnosť a dodržiavaná akademická etika a etiketa. Týmito atribútmi by mali univerzity poskytovať želateľné vzorce akademicky noblesného správania aj pre iné oblasti spoločenského života. Obligatorná dimenzia spoločenskej relevancie zahŕňa aj spoluzodpovednosť univerzít za lokálny a regionálny rozvoj. Nevyhnutným predpokladom je vytvorenie atmosféry dôvery a vytvorenie siete partnerstiev s verejnou správou, podnikateľskými subjektmi, mimovládnyimi organizáciami, cirkvami a ďalšími relevantnými aktérmi.

Pre dosiahnutie tohto cieľa je potrebné udržať autonómny model spravovania univerzity prostredníctvom **lídrov pochádzajúcich z akademického prostredia a vyznávajúcich akademické hodnoty** a princípy. Spôsob ich nominácie by sa mal opierať o hybridnú demokraticko-meritokratickú legitimizáciu (napr. voľba akademickým senátom a jej potvrdenie vedeckou radou alebo zhromaždením všetkých profesorov). **Profesionálni manažéri** môžu byť vtiahnutí do spravovania univerzity, avšak len **ako komplementárny personál vo vzťahu k akademikom**. Ich úlohou by malo byť technicky, administratívne a ekonomicky zabezpečiť naplnenie vízie univerzity, sformulovanej akademickou časťou univerzitnej komunity.“ (Matlovič, R.: *Koncept spoločensky relevantnej univerzity - východisko zo súčasnej krízy identity univerzity* ? In Kónya, P., ed. Univerzita v kontexte zmien. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2014, s. 11-29. <http://www.unipo.sk/public/media/14066/Matlovi%C4%8D%20SPOLO%C4%8CENSK%C3%81%20RELEVANCIA%20UNIVERZITY.pdf>).

na starém kontinente. Příběh neoliberální Evropy. Praha, 2016, s. 326). Tento imperatív poľského bankového experta si pre naše prostredie môžeme preformulovať do oveľa miernejšej otázky: Chceme pokračovať – v rámci našej posilnenej autonómie – smerom k akademickému „turbokapitalizmu“ alebo sa pousilujeme o neľahkú sebareflexiu a budeme hľadať vyváženejší model svojho fungovania tak, že sa porozhliadneme aj po minulosti (či aj po „neanglosaských“ areáloch okolitého sveta)?

Na vysvetlenie tejto staronovej dilemy bude užitočné citovať I. Kanta, ktorý v spise *Spor fakúlt* v protiklade k stredovekému ponímaniu univerzity (ktorá pripisovala filozofickej fakulte v porovnaní s tromi vyššími fakultami na čele s teológiou len podriadenú úlohu) definoval poslanie filozofickej fakulty takto: „Teologické fakultě lze jistě, bude-li potřeba, přiznat pyšný nárok, že filosofická fakulta je její služkou (příčemž přesto zůstává **otevřená otázka, zda filosofická fakulta nese před svou milostivou paní pochodeň, anebo za ní vlečku**)...“ (Chotaš, J. – Prázný, A. – Hejduk, T. a kol.: *Moderní univerzita : Ideál a realita*. Praha, 2015, s. 307). Podľa Kanta práve filozofická fakulta tvorí vlastné a podstatné jadro univerzity, tejto fakulte totiž ide – alebo by malo ísť – o pravdivosť prednášaných poznatkov, zatiaľ čo vyšším fakultám (právo, lekárstvo, teológia) ide o ich užitočnosť pre spoločnosť. Dnes sa už o funkciu našej „milostivej panej“ delia iné ambiciózne akademické i mimoakademické inštitúcie, dilema starej (prototypovej) filozofickej fakulty však zostala. Zásadne súvisí aj s voľbou našej vedeckej agendy (a s ňou v humboldtovskom zmysle neoddeliteľne spojeného vzdelávania). Máme možnosť vybrať si, či ponesieme v rámci vedy a výskumu ako verejnej služby pred spoločnosťou „pochodeň“, alebo budeme len súperiť s inými vysokými školami o česť „niesť vlečku vrtošivej panej“ (ktorá občas koná aj mravne pochybne, hlúpo, nezodpovedne alebo nekoná, keď by mala konať).

Pri smerovaní fakultného výskumu je namieste ambícia **popri výskume podmienenom požiadavkami štátu** (aplikovanom humanitnoviednom výskume) **podporovať aj kriticko-reflexívny výskum** („čistý“ výskum, považovaný za dôležitý len v rámci odborovo príslušnej akademickej sféry) – pestovať poznanie ako výsledok dialógu vo vnútri vedy s reflexívnym rozmerom (to je skutočný bonus a základný prejav reálnej autonómie). Najbližšia redefinícia dlhodobých zámerov našej fakulty by mala obsahovať a podporovať obidva rozmery výskumu.⁷ Nevyhneme sa zložitému spolužitiu dvoch modelov (veda ako

⁷ Burawoy (Holmwood, J. (ed.): *A Manifesto for Public University*. London, 2011, s. 157; recenzia na: http://www.csvs.cz/aula/clanky/Aula_02_2013_Michaela_Smidova_154-158.pdf univerzitu chápe predovšetkým ako miesto, na ktorom sa odohráva kritická verejná debata a ktoré je zároveň centrom deliberatívnej (poradnej) demokracie, teda miestom, kde sa vedie diskusia o smerovaní spoločnosti.

podnikanie, veda ako poznávanie). No filozofická fakulta si potrebuje v rámci akejkoľvek reformy uchovať viacero parametrov svojho starého nemeckého prototypu, aj keď mýtus o nadčasovej racionalite neoliberálneho technokratického riadenia vedy hlása niečo iné. Načrtávame línie veľmi živého konfliktu, ťaživú dilemu, stav diskusií, ktorý má aktuálne ďaleko ku konsenzu, ide v nich však o záležitosti pre definovanie nášho fakultného „gravitačného ohniska“ (našej fakultnej „duše“) rozhodujúce. Vychádza nám, že **máme zostať/stat’ sa do značnej miery humboldtovskou filozofickou fakultou pôsobiacou v akútne problémovom neoliberálnom** (postneoliberálne modely usporiadania však hľadajúcom) **svete biznisu**. Máme zostať/stat’ sa „spoločenstvom ľudí usilujúcich o vyššie poznanie“ (tak definuje univerzitu Z. Bauman), stojacich však (a aj schopným obstať) pred „permanentným ekonomickým tribunálom“ (M. Foucault).

4. „Režimy“ pracovného pôsobenia – úradovanie, podnikanie či povolanie a vizionárstvo?

Typológiu súčasného fakultného pôsobenia prehľadne vyjadruje koncept britského sociológa J. Lawa (*Organizing modernity*. Oxford, 1994). Podľa neho akademické a výskumné inštitúcie dnes fungujú **v štyroch režimoch usporiadania**, ktorými sú úradovanie (administration), podnikanie (enterprise), povolanie (vocation) a vizionárstvo (vision, charisma). Ani jeden z nich nie je apriórne lepší ako iné, každý má svoje svetlé aj tienisté stránky. V režime úradovania je kľúčovou aktivitou strategické plánovanie spojené s kontrolou (často „zhora“), prednosťou je nastavenie presných a jasných pravidiel; k vonkajšiemu prostrediu sa pristupuje ako k akceptovanej danosti. Režim podnikania kladie hlavný dôraz na mobilizovanie a zhodnocovanie zdrojov, podporuje súťaživosť, vyžaduje flexibilitu; zodpovedá mu koncept excelencie (darwinovské „prežitie najlepších“), inštitúcia má neustále rásť, vykazovať nadhodnotu, má tiež ambíciu ovplyvňovať vonkajšie podmienky – zdroj legitimacy odvodzuje práve z prepojenia so spoločnosťou; k režimu podnikania patrí adorovanie inovácií.

S povolaním ako režimom usporiadania je spojená vízia relatívne autonómnej vedy a univerzity, ktorá pôsobí na spoločnosť **v dlhodobom a priamo nevykazovateľnom procese kultivovania**⁸ spoločnosti (súčasný politický dôraz na merateľný výkon a bezprostredný

⁸ Tejto dlhodobo platnej vízie sa práve humanitovedné pracoviská vzdávali zvlášť ťažko, tvorí podstatnú súčasť ich organizačnej pamäte. Systém založený na neoliberálnych obchodných imperatívoch však neúprosne tlačil na postupné prebudovanie takejto autonómnej identity, teda aj na nové (užšie) ponímanie intelektuálnej slobody,

impakt v rámci vednej politiky stojí v priamom protiklade k tejto kultivačnej role). Výskumníci v rámci režimu povolania sa môžu zaoberať témami, ktoré sú pre nich osobne dôležité, v ktorých sa osobne angažujú (pestré spektrum našich výskumných fakultných aktivít spadá do tejto kategórie), čo umožňuje, aby bola dôležitým motívom konania radosť z vedeckej práce. Vzťahy medzi členmi akademickej komunity budovanej v takomto režime sú často veľmi osobné (idú naprieč akademickými pozíciami). Režim vizionárstva je založený na charizmatických osobnostiach, ich talente, dispozíciách, dosahovaní vysokého spoločenského uznania (vedecká identita nie je bezprostredne odvodzovaná od formálnych titulov); typické je angažovanie sa výrazných osobností vo verejnej a politickej debate, a to nie v role „čistého odborníka“, ale politicky situovaného mysliteľa.⁹

Tlak vysokoškolskej a vednej politiky nás dlhodobo nútil vo vzrastajúcej miere operovať predovšetkým v rámci podnikania a úradovania. Pritom ostávala živá otázka, či sa na tieto režimy naplno preorientovať a pestovať ich ako dominujúce spôsoby vlastnej organizácie (teda povolania a vizionárstvo ako „relikty minulosti“ cielene utlmovať), alebo si od dominujúceho politického orámovania vedy udržať zdôvodnený, prostredím tolerovaný/rešpektovaný kritický odstup, ctiť si vlastnú tradíciu, držať sa v niečom staršieho, pôvodne osvietenského projektu „humboldtovskej univerzity“ a nechytiť sa „do siete veľkých príbehov neoliberalnej prosperity“ (Stöckelová, T.: *Nebezpečné známosti: O vzťahu sociálnych vied a spoločnosti*. Praha, 2012, s. 21).

Spätný pohľad na nedávne roky ukazuje, že prepnúť sa iba do režimu podnikania a vykazovania by bolo pre filozofickú fakultu krátkozraké a kontraproduktívne dokonca aj vo vzťahu k aktuálnym vedným politikám. Medzi nami majú hodnoty povolania či vizionárstva stále svojich zástancov, tradíciu i značný priestor na realizáciu. Pôvodné, vývojovo staršie funkcie univerzity, zodpovedajúce viac režimom povolania a vizionárstva, tvoria na našej fakulte zvláštnu „mixáž“ s novšou agendou ekonomickej užitočnosti a sú stále rozvíjateľné. Sme a aj budeme nútení dosahovať vedecký úspech na viacerých frontoch.¹⁰ Autonómne (a so

odnímal univerzitám postupne rolu správcov európskej humanistickej tradície (Pupala, B. – Kaščák, O.: *Škola zlatých golierov. Vzdelávanie v ére neoliberalizmu*. Praha, 2012, s. 146).

⁹ Tento špecifický režim akademického života opísal (aj stelesňoval) P. Bourdieu. Podľa neho bádateľ môže a má občas vystúpiť zo „slonovinovej veže“ inštitucionalizovanej vedy, má sa napr. snažiť rozšíriť alebo zmeniť parametre verejnej diskusie tým, že súčasné mýty stavia do nového svetla a zameriava pozornosť aj na fakty a trendy, ktoré odporujú oficiálnemu videniu reality.

¹⁰ Dobovo príznačná zmes protichodných požiadaviek sa môže negatívne dotýkať ťažiskových „gravitačných ohnísk“ našej vedeckej prevádzky, pretože môže viesť až k osudovému (a v dlhodobej perspektíve zničujúcemu) rozštiepeniu vedy a akademickej sféry: „Co dnes akademičtí zaměstnavatelé – vedle nezbytné kompetence v podobě doktorátu – po akademických požadují? Dle nedávné australské studie zkoumající popis tří stovek pracovních nabídek akademických pozic by měli být mladí akademici „multitalentovaní superhrdinové“. Vedle

všetkými rizikami, ktoré prináša bremeno slobodnej voľby) však môžeme zvoliť, ktoré línie sú tie najpodstatnejšie. V aktualizovanom dlhodobom zámere FF UMB odporúčame hľadať optimálny pomer medzi spomínanými štyrmi režimami nastavenia. Ak sa majú v našom budúcom vedeckom smerovaní etablovať hodnoty reprodukcie i rozvoja národnej a európskej kultúry a kritického občianstva, **nezastupiteľný a dominantný význam má akademické nastavenie typu povolanie** s jemnou prímесou vizionárstva.

5. Hodnotenie výsledkov výskumu – scientometria či kvalitatívne posudzovanie?

Vedný úspech sa dosahuje rozlične podľa toho, v akom režime je kontextualizovaný. Rôzne ponímania úspechu z hľadiska inštitúcie môžu stáť v protiklade alebo sa dopĺňať (ako inštitúcia tu stojíme pred riskantnou voľbou, je veľmi ťažké konzistentne vyhovieť protichodným požiadavkám a držať sa určitého jasne definovaného „gravitačného ohniska“ našich snažení). Pri akademickom vykazovaní podľa existujúcich meradiel excelencie je viditeľný hlavne úspech v rámci podnikateľského režimu, úspechy spadajúce pod režim úradovania a povolania sú však jeho neviditeľným predpokladom. Vizionárstvo sa prejavuje v dosiahnutí významných ocenení ako potvrdenia niečoho, čo má len malý počet vedcov a vedkýň.

„Cieľ VŠ-2-2: Uplatňuje sa efektívny systém hodnotenia výskumných, vývojových a ďalších tvorivých činností vysokých škôl a ďalších výskumných inštitúcií s využitím najmä pri inštitucionálnej podpore výskumu a vývoja.

... Východiskom pre nový systém hodnotenia výskumných, vývojových a ďalších tvorivých činností bude systém RAE/REF (Research Excellence Framework), už dlhšie používaný na hodnotenie výskumu vo

výuky a výskumu se od těchto superhrdinů očekává vykonávání administrativních povinností, zapojení se do aktivit místních komunit, interpersonální zdatnost, kreativita, týmový duch a zároveň autonomní jednání, schopnost učit se „novým věcem“, napojení na průmysl nebo mezinárodní instituce, či dokonce řídičský průkaz a nezbytný laskavý úsměv při dnu otevřených dveří. Nabízí se paradoxní otázka, která zčásti potvrzuje tezi o rozdílu mezi vědcem a akademikem: má takový **multitalentovaný akademický superhrdina** prostor a čas na „pomalou“ a rozvážnou – mnohdy osamělou – vědeckou práci?“ (Vostal, F.: *Únorový perex DeRIVace*, <https://derivace.wordpress.com/2016/03/13/unorovy-perex-derivace/>).

Ostro a manifestačne sa proti hojne kritizovanej, no úspech zaisťujúcej kombinácii nastavovacích režimov vymedzili niektorí naši holandskí kolegovia vyzývajúci k razantnému akademickému aktivizmu. Ide o kritiku aktuálneho stavu (nielen) holandských univerzít, kondenzovanú do niekoľkých metafor asi takto: „Univerzity boli okupované“. Nie však študentmi, ktorí by sa domáhali svojho hlasu ako v 60. rokoch, ale „mnohohlavým vlkom manažmentu“, ktorý kolonizoval akademické prostredie „so žoldnierskou armádou profesionálnych úradníkov vyzbrojených tabuľkami, výkonovými indikátormi a auditovými procedúrami, za sprievodu hlučného pochodu efektivity a excelentnosti“. (Halffman, W. – Radder, H.: *The Academic Manifesto: From an Occupied to a Public University*. In: *Minerva*, roč. 53, 2015, č. 2, s. 165 – 187. Online: <http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11024-015-9270-9#page-1>).

Veľkej Británii a primerane adaptovaný na slovenské podmienky pri zachovaní medzinárodných štandardov kvality. V návrhu nového systému hodnotenia sa zohľadnia pozitívne aj negatívne skúsenosti z doterajších dvoch cyklov komplexných akreditácií.“ (Učiace sa Slovensko, s. 10).

Známy trend „exaktných meraní“ vedeckej výkonnosti sa dlhodobo presadzoval v rámci európskych vedných politík; bol kriticky vnímaný a aj hlasno odmietaný hlavne menej prispôsobivou (teda na vlastnej autonómii viac bazírujúcou) časťou humanitovedných akademických komunit. Dnes evidentne silnie volanie po zásadnom prehodnotení princípov vednej politiky, z ktorých vychádza súčasný model hodnotenia vedeckej kvality (jeho ozveny počuť i v citovanom materiáli). Súčasný stav inštitucionalizovanej vedy (nielen na Slovensku) charakterizuje „posadnutosť kontrolou“. Logika auditu, teda kontroly prostredníctvom monitorovania a sústredenia sa na vykazovateľný (kvantifikovateľný) výkon, nepôsobí iba zvonka, ale je osvojovaná (a už osvojená) ľuďmi v akademickom prostredí ako základ ich subjektivity a sebachápania.¹¹ Vďaka dlhodobo uplatňovanej „tyranii čísel“ sa aktéri z akademického prostredia začnú/už začali (?) správať tak, aby obstáli z pohľadu daného indikátora a nie kvalít, ku ktorým mal indikátor odkazovať. Indikátor sa stal cieľom sám o sebe a keď sa indikátor stane cieľom, prestáva byť dobrým indikátorom.¹²

Akcentovanie režimov podnikania a administratívneho vykazovania v rámci vysokoškolských a vedných politík vyvolalo vzrastajúci odpor, ktorý sa proti jednostrannej, jednorozmernej a deformujúcej ekonomizácii vedných politík vyhraňuje v slovenskom, európskom i globálnom rozsahu. Scientometrickú kvantifikáciu výstupov bolo potrebné po dlhoročných negatívnych skúsenostiach znovu politizovať (práve to sa stalo v britskom akademickom prostredí a môže sa to udiť v „skrátenom konaní“ i v rámci ohlásenej „konzultácie s odbornou verejnosťou“ o materiáli *Učiace sa Slovensko*) – teda „vrátiť ju do verejného priestoru a do obce medzi iné zobrazenia sveta a príbehy o spoločnosti“ (Stöckelová, T.: *Spočítej a panuj: De/politika kalkulace*. In: *Kritika depolitizovaného rozumu : úvahy*

¹¹ Ako pozoruje antropológ Cris Shore, v akademickom prostredí britských univerzít vytvárala neoliberálna vláda workoholických, hypersúťaživých jedincov, ktorí strážili výlučne vlastnú akademickú kariéru a merateľný výkon a neboli schopní formulovať alternatívu k existujúcemu systému (Shore, C.: *Audit culture and Illiberal governance. Universities and the politics of accountability*, <http://ant.sagepub.com/content/8/3/278.short?rss=1&ssource=mfc>, cit. 17. 10. 2016); tento jav podnetne kontextualizuje aj T. Stöckelová (*Spočítej a panuj: De/politika kalkulace*, In: *Kritika depolitizovaného rozumu : úvahy (nejen) o nové normalizaci*. Praha, 2010).

¹² Nechceným výsledkom globálne presadzovanej „kultúry auditu“ je napr. akademická „žumpa“ narastajúca do obľudných rozmerov v podobe tzv. „predátorských časopisov“ (podrobne napr. na: <https://derivace.wordpress.com/>).

(nejen) o nové normalizaci. Praha, 2010, s. 69),¹³ diskutovať a uvažovať o jej možných alternatívach.

Za kľúčový dokument tohto snaženia považujeme *Leidenský manifest* (http://www.nature.com/polopoly_fs/1.17351!/menu/main/topColumns/topLeftColumn/pdf/520429a.pdf), ktorý formuluje desať zásad hodnotenia vedy: 1. Kvantitatívne hodnotenia majú podporovať kvalitatívne hodnotenia expertmi. 2. Hodnoťte výkon podľa výskumného cieľa a inštitúcie, skupiny alebo vedca. 3. Chráňte špičkové výkony regionálneho (lokálne viazaného) výskumu. 4. Vykonať zberanie dát a kroky ich spracovania otvorene, transparentne a jednoducho. 5. Dovoľte posudzovaným, aby dáta a ich analýzu overili. 6. Zohľadnite rôzne kultúry publikovania a citovania. 7. Postavte hodnotenie jednotlivých vedcov na kvalitatívnom posúdení zoznamu ich publikačnej činnosti. 8. Vyvarujte sa nevhodnej konkrétosti a falošnej presnosti. 9. Spoznajte systematické efekty posudkov a indikátorov. 10. Pravidelne spochybňujte a aktualizujte indikátory.¹⁴

Zaujímavý systém hodnotenia vedy sa zaviedol vo Veľkej Británii, kde mali v akademickej sfére najdlhšie oficiálne presadzovanú „kultúru auditu“, vedúcu k už neudržateľným deformáciám. Práve z kritiky „kultúry auditu“¹⁵ a z pokusov prekonať jej negatívne pôsobenie vyrástol nový model hodnotenia: *Research Excellence Framework* (REF

¹³ Autori štúdií sa tu odvolávajú aj na kritiku mýtov R. Barthesa, podľa ktorého je mýtom taký popis sveta, ktorý „líči“ jeho inštitúcie, poriadok a existujúcu podobu ako „prirodzenú“ a „nadčasovú“. Kritika mýtu („politizácia“) znamená jeho denaturalizáciu a historizáciu - to, čo sa tváril ako všeobecné, prirodzené a nadčasové, sa v nej ukazuje ako partikulárne, historické a konštruované. Platí to aj o mainstreamovej scientometrii.

¹⁴ Rovnaké myšlienky sú evidentné v *SAN FRANCISCO DECLARATION on Research Assessment, 2012*: <http://www.ascb.org/dora/>; v češtine http://abicko.avcr.cz/aktuality/pdfka/sanfranciska_deklarace.pdf. V podobnom duchu argumentuje spomenutý *The Academic Manifesto: From an Occupied to a Public University* (<http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11024-015-9270-9>), požadujúci obnoviť verejný charakter akademických inštitúcií a ich celospoločenskú užitočnosť, ktorá nebude redukovaná na kvantitatívne indikátory či ekonomické ukazovatele. Príbuzné stanoviská možno registrovať v rámci slovenskej platformy *Za živé univerzity*. Táto silnejúca kritika sa premietla aj do materiálu *Učiace sa Slovensko*.

¹⁵ Zo slovenských kritických hlasov napr. R. Matlovič uvádza: „V súvislosti s kultúrou auditu, ktorá sprevádza neoliberalizáciu univerzít, sa veľká pozornosť venuje preukazovaniu heuristickej produkcie a výkonnosti jednotlivcov aj následných vyšších úrovní (projektových tímov, katedier, ústavov, fakúlt, univerzít) prostredníctvom scientometrických indikátorov. (...) Posadnutosť scientometriou negatívne ovplyvňuje publikačnú kultúru (napr. predčasným publikovaním ešte nedotiahnutých výskumov, umelým fragmentovaním bádateľských výsledkov do väčšieho počtu článkov, formovaním publikačných a citačných kartelov, rozličným švindľovaním a pripisovaním sa do autorských tímov, umelou fabrikáciou citácií, vznikom komerčne ladených časopisov podmieňujúcich uverejnenie článku zaplatením nezanedbateľného poplatku a pod.). ... scientometrické indikátory sa nemôžu pri hodnotení heuristickej relevancie absolutizovať, mali by mať len doplnkový význam a je ich potrebné kombinovať s inými spôsobmi hodnotenia (peer-review).“ (Matlovič, R.: *Koncept spoločensky relevantnej univerzity - východisko zo súčasnej krízy identity univerzity?* In Kónya, P., ed. *Univerzita v kontexte zmien*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 2014, s. 11-29; <http://www.unipo.sk/public/media/14066/Matlovi%20C4%8D%20SPOLO%20C4%8CENSK%20C3%81%20RELEVANCIA%20UNIVERZITY.pdf>).

– <http://www.ref.ac.uk/>, cit. 17. 10. 2016). Napríklad ponímanie impaktu v humanitných vedách rozširuje REF za čisto ekonomické chápanie, teda nielen na hospodárstvo, ale aj na „spoločnosť, verejný poriadok, kultúru a kvalitu života“. Klesol význam úradnícky auditovateľných scientometrických kritérií hodnotenia, viac sa zdôrazňuje **princíp peer review** (z angl. kontrola/revízia seberovnými, teda spravidla odborníkmi činnými v rovnakej oblasti), posudzujú sa naratívne prípadové štúdie spoločenského dopadu výskumu podporené vhodnými indikátormi (nie naopak!).¹⁶

Vo fakultných podmienkach navrhujeme popri doterajšom prevažne scientometrickom hodnotení vedy **rozvíjať kvalitatívne hodnotenie**; zatiaľ čo prvý typ hodnotenia je potrebný skôr z iných ako vedeckých dôvodov, druhý typ je pre samotnú vedu podstatný. Osobitnú pozornosť si zaslúži **vyjasnenie nášho stanoviska k rôznym variantom auditu vedeckých výkonov a k nástroju označovanému ako „vnútorný manažment kvality“**.

6. Zameranie vedy – „veľké“ témy či lokálne problémy?

Dokument *Učiac sa Slovensko* deklaruje podporu viacerým vetvám výskumu, medziiným aj lokálne významným:

„2.3 Vysoká angažovanosť vysokých škôl v oblasti špecifických služieb podporujúcich rozvoj spoločnosti a regiónov Slovenska.“ (Učiac sa Slovensko, s. 12).

Špecifické služby spoločnosti a regiónu, ktoré si vyžadujú know-how vlastný prostrediu vysokých škôl, **sú popri vysokoškolskom vzdelávaní a výskume treťou hlavnou úlohou vysokých škôl** a tvoria ich spoločenskú angažovanosť. (...)

Vysoké školy sú **aktívne zapojené do života regiónu, v ktorom pôsobia, a tak aj pristupujú k riešeniu celospoločenských či miestnych sociálno-ekonomických a kultúrno-vzdelávacích problémov**. Tým prispievajú k lepšiemu fungovaniu inštitúcií a občianskej spoločnosti ako celku.

Oproti predchádzajúcemu smerovaniu vysokých škôl hlavne ku globálnej konkurencieschopnosti a medzinárodnému úspechu sa tu podstatne viac ako v minulosti akcentuje ich lokálna zodpovednosť, spätosť s regiónom. Otvára sa tak rozsiahla, doteraz len minimálne využívaná dimenzia výskumu. Vieme, že existujú „vítazi“ (metropoly) a „porazení“ transformácie (vidiek, prekarizované či sociálne vylúčené skupiny). Medzi dôsledky spoločensko-ekonomickej praxe patrí narastajúca priepasť medzi bohatstvom

¹⁶ Akademický výskum v humanitných vedách nemá povahu ľahko zmerateľného dopadu (impaktu, teda v doslovnom význame nárazu, úderu, zrážky), ale je sériou menších transformačných aktivít, ktoré vyvierajú zo zmeny v porozumení medzi zúčastnenými. Nie je jednorazovým „úderom“ poznatku či inovácie na spoločnosť, ale „postupným posilňovaním jej znalostnej a epistemickej kapacity“ (Stöckelová, T.: *Nebezpečné známosti: O vzťahu sociálnych vied a spoločností*. Praha, 2012, s. 29).

a chudobou. Podobný jav – rozdelenie Poľska na zóny A a B – tematizuje Ther, P.: Nový porádek na starém kontinente. Příběh neoliberální Evropy. Praha, 2016, s. 211. V slovenskej realite je tiež vidieť kontrastnú zonáciu: relatívne rozvinutejší severozápad („od Tatier k Dunaju“ v užšom zmysle) a nápadne chudobnejší slovenský juhovýchod. V tejto oblasti sa kumulujú narastajúce problémové javy, žijú v nej skupiny, ktoré úspech necítia. Rozvinutie citlivosti na takéto fenomény by nám umožnilo výskumne tematizovať skutočne živé, páľčivé problémy lokálneho či regionálneho rázu. Domnievame sa, že by sme mali **premýšľať, ako naše disciplíny, predsa len viac orientované abstraktnejšie, prepojiť so spoločenskou realitou, ako jej ťaživé stránky otvárať na akademickej pôde a v akademickom duchu.** Participovať na spomaľovaní úpadku niektorých regiónov či na zmierňovaní utrpenia je nepochybne záslužná misia hodna podpory, i keď nezapadá do rétoriky excelencie a jej prípadnú účinnosť nemožno merať etablovanými nástrojmi.¹⁷

Záver

Predložený materiál neponúka jednoduché odporúčania, pokúša sa formulovať niektoré impulzy s nádejou, že zarezonujú vo fakultnej exekutive, v senáte, vo vnútri relatívne autonómnych fakultných súčastí či u jednotlivých členov akademickej obce. Podnety k aktualizácii dlhodobého zámeru FF UMB chcú fungovať ako „zosilňovač“ tých slovenských, európskych i globálnych hlasov, ktoré zatiaľ znejú buď príliš slabo, alebo ešte vôbec neboli započuté (snažili sme sa preto upozorniť na niektoré ich ozveny prítomné aj v materiáli *Učiace sa Slovensko*). Viacerým z nich sme zatiaľ ako akademická komunita z rozličných dôvodov nevenovali sústredenejšiu pozornosť,¹⁸ teraz sme však priam vyzvaní (so všetkými rizikami i výhodami) autonómne si kreovať výskumnú profiláciu a uchádzať sa o spoločenskú akceptáciu. Veríme, že po iritácii (aj) týmito impulzmi začneme diskutovať

¹⁷ Podobne uvažuje o zmysle univerzít napr. R. Rorty: „... při poukazu na tradici a historii zdůrazňuje úlohu (amerických) univerzít v boji proti lidskému utrpení, které není nevyhnutelné... Univerzity se ve 20. století ukázaly jako jedinečný zdroj hnutí za zmenšení lidského utrpení“ (Chotaš, J. – Prázný, A. – Hejduk, T. a kol.: *Moderní univerzita. Ideál a realita*. Praha, 2015, s. 276).

¹⁸ Autori kolektívnej monografie *Univerzita, spoločnosť, filozofia : Realita verzus hodnoty* (Ed. Emil Višňovský. Bratislava, 2014, s. 185) upozorňujú na fakt, že „na rozdiel od mnohých iných krajín Európskej únie, ktoré sú vystavené podobným tlakom na zmenu fungovania akademickeho prostredia, na Slovensku neexistuje alternatíva a organizovaný odpor voči dominantnému diskurzu“ (s. 184), a nepriamo vyzývajú k takémuto odporu poznámkou, že „v spoločnosti, kde vládne nevyhnutnosť (fatalizmus), v podstate neexistuje predpoklad na aktívnu zmenu alebo sebaobranu“.

o veciach, o ktorých by sme za iných okolností mlčali. Vďaka tomu možno začne vnútrofakultná komunikačná sieť „hustnúť“ a lepšie sa prepájať s domácim i medzinárodným akademickým okolím. Predstavené a všetky ďalšie impulzy, ktoré vyplynú z osvieženej komunikácie, prestanú byť neživou literou, len ak ich budeme transformovať do konkrétnych aktivít. Pri tom môže zohrať nezastupiteľnú úlohu každý člen akademickej obce.

PRÍLOHA (hlavné odporúčania v tézach)

1. Sformulovať niekoľko rámcových výskumných ideí, umožňujúcich odborovo diferencovanú konkretizáciu, no zároveň reprezentujúcich fakultu ako vnútorne komunikujúci celok, schopný artikulovať svoje pôsobenie s ohľadom na najaktuálnejšie medzinárodné impulzy v humanitných a sociálnych vedách.
2. Pokračovať v kvalitnom základnom výskume v rámci vybraných vedeckých oblastí a prinášať do národnej aj medzinárodnej vedeckej komunity rezonujúce impulzy.
3. Pravdepodobne by nám postačilo vedecky rozvíjať menší počet odborov; nie každý študijný program (zabezpečujúce pracovisko) „musí“ aspirovať na doktorandský stupeň štúdia a vstupovať do unifikovaných modelov hodnotenia vedeckého výkonu;
4. Vedeckým aktivitám na fakulte by prospelo, ak by sme dokázali sformulovať niekoľko spoločných atribútov nášho výskumu v kontexte aktuálneho stavu príslušných medzinárodných vedeckých komunit a v zreteľnom dotyku s problémami (slovenskej) spoločnosti, tvoriacej referenčné pole humanitných a sociálnych vied; fakulta by mohla disponovať jasne formulovanou víziou svojho vedeckého snaženia, t. j. akousi originálnou vedeckou poznávacou „značkou“, ktorou sa odlíši od okolia (to by umožnilo ľahšie koncipovať interdisciplinárne výskumné zámery a spôsoby ich realizácie – grantové projekty, vyhľadávanie strategických partnerstiev a pod.);
5. Prospel by nám pokus založiť dlhodobú líniu vzájomne prepojených projektov orientovaných na aktuálne spoločenské problémy a aspirovať na pozíciu celoslovenského lídra v ich vedeckej reflexii.

6. Deficitom súčasných (aj humanitných a sociálnych) vied je ich nadmerná špecializácia a prevládajúci izolovaný, analytický spôsob uvažovania; v našom dlhodobom zámere by sme mohli uplatniť víziu vedy, ktorá sa snaží tento stav prelomiť „špecializáciou na súvislosti“ (U. Beck), čo znamená dialóg ponad existujúce systémové rozhrania (súčasná prax obvykle funguje v uzavretých katedrových komunitách).
7. Namieste je zvážiť, či niektoré pracoviská (resp. ich časti), „oslobodené“ od tlaku na vedecký výkon, nesústredia svoju pozornosť na prípravu prít'azlivých, najmä bakalárskych programov.
8. Vo fakultných podmienkach navrhujeme popri doterajšom prevažne scientometrickom hodnotení vedy rozvíjať kvalitatívne hodnotenie; zatiaľ čo prvý typ hodnotenia je potrebný skôr z iných ako vedeckých dôvodov, druhý typ je pre samotnú vedu podstatný. Osobitnú pozornosť si zaslúži vyjasnenie nášho stanoviska k rôznym variantom auditu vedeckých výkonov a k nástroju označovanému ako „vnútorný manažment kvality“.
9. Premýšľať, ako naše disciplíny, predsa len viac orientované abstraktnejšie, prepojiť so spoločenskou realitou, ako jej ťaživé stránky otvárať na akademickej pôde a v akademickom duchu.

